

Vieta, kur notiek brīnums

Gunda Vaivode

IESPAIDI PĒC BAIREITAS ŠĪGADA "LOENGRĪNA" UN SARUNA AR TĀ DIRIĢENTU ANDRI NELSONU

"Tanni!", valšķīgi uzsauc košās drānās tērpusies Venus, kas rullē uz skrituļdēļa. Viņa drīzāk līdzinās Olgai Rajeckai, nevis antīkai mīlas dievei no romantiskas leģendas. Tiesa, arī Tanheizers ir džinsots Vartburgas internātskolas audzēknis, nevis 13. gadsimta bruņinieks. Bet dziedāt viņam patīk. Vispārēju sajūsmu publikā, kuras caurmēra vecums ir sākumskolas bērni, rada segu un spilvenu ladināšana skaidrās Vāgnera svētcēlnieku mūzikas fonā: kopmītnes iemītnieku mēģinājums doties pie miera ir izgāzies. Tieši tā sākas Baireitas festivāla intendantes Katarinas Vāgneres izlototā projekta "Vāgners bērniem" izrāde "Tanheizers", uz ko biļetes internetā izpirka pusstundas laikā. Nav šaubu, ka mazie skatītāji ir potenciālie "lielo" izrāžu apmeklētāji.

Andris Nelsons piecu gadu vecumā Rīgas operā noskatījās īsto "Tanheizeru". Kopš tā laika Vāgners viņam ir tuvs. Tagad Andrim ir trīsdesmit viens gads un viņš īstenojis sapni – muzicēt Baireitā. Opera "Loengrīns" ir Baireitas debija ne tikai viņam, bet arī Hansam Neienfelsam – trīsdesmit četrus operu režisoram ar skandālista slavu. Pirmizrādes tiešraide radio "Klasika" un vēlāk klātienē piedzīvotais ļāva noprast, ka šis ir viens no spilgtākajiem Baireitas festivāla

notikumiem, kaut arī "būnātāji" un "bravoisti" dalījās līdzīgās daļās. Brīžam liekas, ka režisors spēris apzinātu soli Vāgnera pieejamības (varbūt piezemētības?) virzienā, atvieglot uzdevumu tiem, kas aizmiegot lasījuši Skalbes vai Andersena pasakas, nevis Nibelungu teikas. Lai nu kā, tenora Leo Slēzaka reiz publikai uzdotais ironisks jautājums "kad atiet nākamais gulbis?" (pēc tam, kad viņš nepaguva iekāpt pār skatuvi slidošajā putnā) ir simboliski aktuāls. Pati jautājuma zīme, kas projicēta izrādes fināla scenogrāfijā, liek atcerēties Jura Dimitera plakātmākslas šedevru – desā pārstrādāto gulbja kaklu... Nepārprotami mājieni mijas ar daudznozīmīgiem.

Tūkstošiem vāgneristu katru vasaru dodas uz Baireitu kā svētoceļojumā. Satieku kundzi no Ķelnes, viņa apmeklēja festivālu jau kopš 1958. gada. Uz jautājumu – kā patika "Loengrīns"? – viņa atbild ar vēriņu pretjautājumu – un jums? Mana Vāgnera pieredze ir pēdējo piecpadsmit gadu patiešām labie iestudējumi mūsu operā, "Parsifāls" Vīnē, "Reinas zelts" Ģentē, "Valkīra" Eksanprovansā un "Tristans" Parīzē. Saku, ka Baireitā esmu pirmoreiz un man patiešām patika. Kundze nav kategoriska un bilst, ka tā šoreiz ir mana priekšrocība. "Bet uzrakstiet, ka Andris Nelsons ir izcils diriģents. Es viņu dzirdēju pagājušajā gadā Lucernā. Kā viņš atskaņoja Debisi "Jūru"! Esmu lepna. Arī par ambiciozo Rīgu, kas uz Vāgnera divsimto jubileju 2013. gadā gatava noslēgt "Nibelunga gredzenu", tautā sauktu par "Ringu", un par to, ka tradīcijai savu svētību, Rīgā viesojoties, devis komponista mazdēls Volfgangs Vāgners.

Pēc 3. augusta izrādes Baireitā, meklējot diriģenta istabu, sašķienos ar otru festivāla intendantu Evu Vāgneri-Paskjē. Jūtu, māksliniekus viņu zonā sargā, tāpēc mulsi bilstu, ka esmu no Rīgas. Viņa iedroši atbild – no Rīgas ikviens ir gaidīts.

Gunda Vaivode: Nudien jāsāk ticēt, ka šim Zaļajam pakalnam ir mītisks spēks – sākot ar gājienu kalnup, noslēpumaino orķestra bedri, zinošo publiku, stundu garajiem starpbrīžiem un beidzot ar Vāgnera mūziku. Ko tu esi iemācījies šajās sešās nedēļās Baireitā?

Andris Nelsons: Katru dienu no rīta līdz vakaram pavadot mēģinājumos un vērojot, ko dara citi diriģenti, sarunājoties ar kolēģiem (un tas viss ir ap Vāgneru), skaidri saprotu, ka Vāgners man vienmēr bijis viens no mīļākajiem operkomponistiem un tāds arī paliks. Daudz ko gūstu vienkārši no atmosfēras. Specifiskais orķestra izvietojums bedrē zem skatuves un fakts, ka neviens, izņemot mūziķus, tevi neredz, diriģenta kontaktu ar orķestri veido īpaši intīmu. Tu kļūsti muzicēšanai atvērts kā bērns. Pat apģērbs palīdz – solidās drēbes uzvelku tikai uz paklānišanos izrādes beigās. Pirms tam mēs visi esam T-kreklos, un ir sajūta, ka nekas netraucē, lai muzicētu. Diriģējot Birmingemas orķestri Londonas *BBC Prom*, sapratu, ka pilnīgi neapzināti izveidojies jauns rakurss uz simfonisko

mūziku – teju globāls skatījums. Spēku sadalīšanas un dramaturģijas veidošanas ziņā Baireitas pieredze tagad man ļoti palīdz.

GV: Kā Baireitā skaņa atnāk līdz klausītājam – vai pa šauro spraudziņu no orķestra bedres vai no kulisēm?

AN: Orķestra skaņa pa to mazo šķirbiņu iet uz skatuvi, atsitas pret tās sienām un tad virzās publikā. Tas ir specifisks un sarežģīts process, jo, lai skaņa būtu kopā, tehnoloģiski man jātrāpa drusku pirms dziedātājiem un sevišķi pirms kora, ja viņi ir lielākā attālumā. Ja diriģents pieradis pie punktualitātes, viņam ir grūti, var sākties panika. Zālē bija trīs asistenti, kas klausījās balansu un zvanīja pa telefonu – ir vai nav. Pēc laika jau pierodi un pats sāk kontrolēt. Runāju ar Tilemani un Bärenboimu, tā ir mistika – kā tas viss gala rezultātā saiet kopā. Un šī neizskaidrojāmība ir tas, ko Vāgners, manuprāt, gribējis, izveidojot šo teātri.

GV: Kad pirmais nevācu diriģents Arturo Toscanini 1930. gadā debitēja Baireitā, tā bija sensācija. Tagad, kad visi joprojām jūsmo par Kristiana Tilemaņa "Ringu", vai tev tā ir papildu slodze – pierādīt, ka vari ielauzties šajā noslēpumainajā pasaulē?

AN: Es saprotu, ka Vāgnera mūzika ir cieši saistīta ar vācu kultūru un tautu, un man tas ir sevišķs izaicinājums. Es personīgi te nebiju svešs, jo strādāšanai Vācija man ir viena no tuvākajām teritorijām. Vācieši arī bija pirmie, kas ārpus Rīgas iepazīna mani kā diriģentu. Protams, ejot no orķestra bedres uz kantīni, fotogalerijā var redzēt tos, kas savulaik diriģējuši Baireitā – Rihards Štrauss, Furtvenglers, Karajans, Klaibers... Būt tur ar savu fizionomiju ir liels pagodinājums. Tagad Tilemanis turpina šo spēcīgo vācu tradīciju. Vienā no mūsu daudzajām sarunām atklājās, ka viņš pirms desmit gadiem "pa kluso" bijis apskatīt Rīgu, un tā viņam ļoti patikusi, viņš esot juties kā mājās. Savukārt Baireitā nākamo "Ringu" vadīs Kirils Petrenko – viņš šeit būs pirmais krievu diriģents.

GV: Neviens latviešu diriģents arī līdz šim te nebija bijis. Starp citu, 1980. gadā "Loengrinu" Baireitā diriģējis kāds Nelsons!

AN: Ā, Voldemārs Nelsons! Man nav ar viņu nekādu radniecīgu sakaru. Zinu, ka viņš bija ebreju izcelsmes diriģents, savulaik muzicējis kopā ar Gidonu Krēmeru (citstarp diriģējis *I Kremerata Baltica* festivālā Siguldā 2004. gadā – red. piez.).

GV: Daži kritiķi ierunājās, ka tevis dēļ vajadzētu mainīt tradīciju un rādīt diriģentu. Gluži neapzināti režisors sarūpējās, ka Elzas un Ortrūdes otrā cēliena duetā uz stikla inkubatora sienas, kas ieskauj balto porcelāna gulbi, pēkšņi parādās tavs atspulgs – kā Loengrina dubultnieks.

AN: Jā, tas nebija plānots. Scenogrāfs ieraudzīja un teica, lai es velkot baltu kreklu. Taču koristi slikti varēja saskatīt mani, un tāpēc jau nākamajā izrādē uzvilku melnu kreklu. Tomēr labi, ka uzmanība netiek novērsta no mūzikas. Zinu, ka Džordžam Šolti, kurš vienu gadu diriģēja, neizveidojās akustiskais kontakts, viņš gribēja atvērt orķestra bedri, un viņam to neatļāva.

GV: Vairāki satiktie kolēģi žurnālisti, teica tev lielus komplimentus un slavēja muzikālo iestudējumu. Tiesa, daļa no viņiem pauda neizpratni par režiju. Mani pārliecināja, ka Hanss Neienfelss paskatījies uz šo pasauli kā uz eksperimentālu laboratoriju, kurā savvaļas žurkas un kultivētās peles veido fonu, uz kā darbojas skaitīti indivīdi – likteņu lēmēji.

AN: Vieniem patīk – un arī man pašam tas šķiet ļoti interesants iestudējums, otriem galīgi nepatīk. Tie, iespējams, ir vai nu konservatīvi cilvēki, kuri sagaida baltu gulbi un reālistisku skatuvi, kas ilustrē notikumus, vai arī cilvēki, kas nepieņem ironiju un baidās būt šajā žurku masā. Man gribējās salīdzināt to visu ar Jauno un Veco Derību. Vecajā Derībā paziņo par Mesijas nākšanu, un cilvēki gaida Viņu. Bet, kad Viņš atnāk, – nogalina. Līdzīgi ir te – nāk Loengrins...

GV: ...ļoti cilvēcisks, turklāt Jonasa Kaufmaņa neatvairāmā veidolā, ar brīnišķīgu balsi...

AN: ...jā, tā nav bruņnieciski vēsa, vienkrāsaina balss. Viņš nāk kā Jēzus Kristus – ar cilvēka vajībām un vajadzībām, bet dievišķu spēku. Visi, protams, ir pārsteigti, pieņem viņu un dievina. Bet mūsos raisās negatīvie spēki, šaubas, un mēs šo ideālu nogalinām. Pat

Elza, kas dvēselē ir tira un šķista, pat viņa nespēj noticēt. Un Gotfrīds simbolizē nākamo paaudzi, kas turpinās šo ciklu no jauna un, visticamāk, izdarīs tās pašas kļūdas.

GV: Atšķirībā no Vāgnera aprakstītā Gotfrīda, kas ir skaists jauneklis, šis ir pāraudzis embrijs, kas pats pārgriez nabas saiti un tās daļas izmētā pūlim... Nākotne neizskatās laba. Varbūt tas liek publikai notrisēt?

AN: Sevišķi tiem, kas pieraduši pie pārticības un labklājības, šis tēls liekas atbaidošs. Viņi labprātāk grib dzīvot ilūzijā, ka apkārt viss labi. Tās ir bailes no neglītā. Bet režisors Neienfelss savos sešdesmit deviņos gados vēlas runāt par to, kas viņu satrauc, un teikt, ko domā. Man liekas, režija ir ļoti spēcīga.

GV: Patiesībā šis žurkas ir ļoti simpātiskas savos "ancukos", kas atgādina kontrabasa siluetu. Vienbrīd tos nomaina dzeltenī uzvarētāju smokingi, citbrīd gvardes mundieri, tomēr režisora attieksmē pret masu mīļuma netrūkst. Tas nesmukums drīzāk parādās varoņu attiecībās uz glancēti dizainēta fona: baltā guļamistaba – rings, melnā kariete – katafalks, sarkanais atpūtas krēsls – karaļa tronis... Tiešās un spilgtās krāsas iepretim Vāgnera mūzikas pustoņiem un blīvumam.

AN: Tas noteikti bija apzināti, jo Neienfelss ļoti labi pārzina Vāgnera mūziku. Domāju, ka ir divi komponisti, kuri nebūtu laimīgi, ja viņu operas tikai ilustrētu ar skaistu scenogrāfiju – Vāgners un Mocarts. Tie ir komponisti, kas gribēja izraisīt skandālu vai revolūciju. Nevis speciāli, bet tāpēc, ka viņu būtība bija tāda. Vāgnerā nav tikai traģiķa, bet arī sarkasms un humors. Un Neienfelss caur šo masu to parāda. Ja mēs skatītos tikai nopietni... Ne par velti nacisti izmantoja šo mūziku kā ieroci, lai istenotu savus ideālus, par kuriem Vāgners nebūt nedomāja. Režisors uz patētisko un nacionālo Vāgneru liek paskatīties no citas puses, un tas man palīdz uzrunāt klausītājus ar tīrāku skatījumu, bez politiskās pieskaņas. Vācieši paši arī baidās no nacisma idejām un no tā, ka varētu tikt saprasti nepareizi. Man pat teica, ka vienā noteiktā posmā tempu nevajadzētu ņemt pārāk lēni, jo patētiskums varētu atgādināt par nacismu. Taču ne man, ne mūzikai ar to nav nekāda sakara. Domāju, ka Vāgners būtu priecīgs par šādu režisora pieeju viņa drāmai.

GV: Vai šai vasarai Baireitā būs turpinājums?

AN: Katru iestudējumu te rāda vairākus gadus. Ne visus diriģentus aicina atgriezties. Turpināšu "Loengrinu" nākamajos četrus vai pat piecus gadus. Pēc tam – jāskatās. Man ir sapņi saistībā ar Baireitu... Problēma ir tā, ka iestudējuma sagatavošana prasa lielu laiku, un visi prestižie festivāli, kuros iestudē operas – Zalcburga, Baireita, Glaindborna – notiek vasarā, tos apvienot nav iespējams. Tā ir dilemma.

GV: Mēs zinām lielo reformatoru Toskanīni, kurš veicis dažādus jauninājumus: teātri *La Scala* ieviesa skatītāju zāles aptumšojumu; iniciēja pirmo brīvdabas simfonisko koncertu ar elites klases mūziķiem Tribšenā, netālu no Lucernas, kur Vāgners nodzīvoja sešus gadus; iestājās pret operu kupīrām... Vai operas mākslā ir kaut kas tāds, ko tu gribētu istenot kā pirmais vai varbūt mainīt?

AN: Es gribētu mazināt starpnieku un aģentu ietekmi uz mūziku. Veicināt īpašu stingrību un nedemokrātisku attieksmi pret mūziku tā, kā tas ir Baireitā. Komponists nepieļauj demokrātiju, viņš ir diktators, kas nosaka mūzikas raksturu, atmosfēru, fantāzijas virzienu, kādā jāiet uz rezultātu. Demokrātijā viens domā tā, viens tā, un sanāk bardaks. Ar nedemokrātiskumu es nedomāju tirānismu. Piekritu Karajanam, ka demokrātijā nav iespējama divās jomās – mūzikā un armijā. Mums visiem jādara tas, ko vēlēties Vāgners, Pučīni vai Štrauss. Tas prasa disciplīnu un liek nogalināt egoismu. Nav labi, ka ar aģentu vai masu mediju starpniecību mūs novirza no mērķa. Es idealistiski vēlētos, lai šī sintēze vienmēr būtu maksimāli tīra un godīga, kas laikam nav iespējams, jo mēs visi esam cilvēki. Ja tas būtu iespējams, "Loengrins" citādi beigtos... Komponista dēļ mums jābūt pārcilvēkiem. Tas pagēr zināmu naivumu un bērnišķību. Un tas man ļauj Baireitu uztvert kā vietu, kur patiešām notiek brīnums. Es ticu un negribu vilties. 🌟

Autore pateicas *AirBaltic* un Valsts kultūrkapitāla fondam par atbalstu!